

בחסות משבר הקורונה: עשרה תרחישים שליליים אפשריים בסביבתה האסטרטגית של

ישראל

איתי ברון, יואל גוז'נסקי, דניאל ראקוב ושרה פוייר

משבר הקורונה, המתאפיין באי ודאות קיצונית ובסיכון מוגבר לעיוותי תפיסה, צפוי להשפיע גם על סביבתה האסטרטגית של ישראל. "סיעור מוחות" שנערך במכון למחקרי ביטחון לאומי הצביע על עשרה תרחישים שליליים אפשריים, שעלולים להתממש במהלך המשבר, גם אם אין להם עדין סימנים במציאות. המשבר עלול להגביר את הסבירות: לקריסת משטרים ומערכות שלטון; לגל טרור ביהודה ושומרון; לסבב הסלמה מול עזה; להגברת פעילות דאע"ש; לנסיגה אמריקאית חפוזה מעיראק ומסוריה; למחטפים רוסיים אסטרטגיים באזור; ולהיחלשות של המונרכיות במפרץ. תרחישים חמורים נוספים (שלא ברור אם סבירותם עלתה) הם: קידום תכנית הגרעין האיראנית או לחילופין צמצום הלחץ האמריקאי על טהראן; קידום פרויקט דיוק הטילים בסוריה ובלבנון; הסלמה בין ישראל לאיראן בסוריה; ומתקפת סייבר נרחבת – עולמית או ממוקדת בישראל. תוחלת הנזק של תרחישים כאלה מחייבת מחשבה, מעקב וגידור משאבי מודיעין כדי להתריע על האפשרות למימושם.

משבר הקורונה מתברר כאירוע מטלטל רב-ממדי, הרבה מעבר למישור הרפואי, וכקו פרשת מים ביחסים הבינלאומיים בכלל ובתולדות המזרח התיכון בפרט. היות והמשבר הנו חסר תקדים, קיים קושי לצפות את משכו ואת חומרת פגיעתו במדינות, בקבוצות וביחידים, וכן את השילוב בין הטלטלה האזורית לעולמית. כל אלה מייצרים אי ודאות גבוהה, ומאתגרים את תוקפן של ההערכות לגבי העתיד.

מאמר זה מכוון לסייע למקבלי ההחלטות ולציבור לחשוב על העתיד בסביבה אסטרטגית מטלטלת. מוצגים בו עשרה תרחישים אפשריים בעלי השלכות שליליות לישראל, שעלולים להתפתח בטווח זמן של מספר שבועות, שגובשו ב"סיעור מוחות" שנערך בין חוקרי המכון. העיסוק ב"הזדמנויות", שהמשבר מזמן, נותר מחוץ למרחב ההתבוננות של מסמך זה. התרחישים אינם "רשימה סופית", אלא רק המחשה של עתידים אפשריים, ואינם בהכרח נתמכים בעובדות מהמציאות הנוכחית. משבר הקורונה מביא לעליה בסבירות של חלקם, ואילו האחרים, גם אם סבירותם מסתמנת כנמוכה, תוחלת הנזק הגבוהה הטמונה בהם - מחייבת את ישראל לערנות, מחשבה ומעקב קפדני.

התפשטות הקורונה באזור עלולה להאיץ מגמות קיימות ולייצר אתגרים חדשים, להעמיד בו זמנית מספר רב של מדינות וארגונים בפני לחצים כבדים ולהגביר את הסיכון להיווצרות עיוותי תפיסה ביחס למציאות (בייחוד עקב ריבוי "פייק ניוז" ותיאוריות קונספירציה), למיסקלולציה או להיפך, לשינוי מפוכח בהערכת הסיכונים. אלה עלולים לשנות את מערך השיקולים האסטרטגיים של שחקנים באזור, אליו ישראל הורגלה.

שחקנים שונים עלולים אפוא לבצע פעילויות (כולל כאלה מהן נמנעו עד כה). זאת, מתוך כורח – במטרה להסיח קשב מבעיות חברתיות וכלכליות בזירה הפנימית וחוסר היכולת להתמודד עם

לחצים שמעצימה המגפה; או במטרה לנצל הזדמנות – על בסיס הערכה שהמשבר שינה לטובתם את יחסי הכוחות באזור ואת שיקולי המעצמות ביחס לענייני האזור, וכן צפי לעלויות פחותות של מחיריהם של מחטפים.

תרחישים שסבירות התממשותם יכולה לעלות:

א. **קריסת משטרים ומערכות שלטוניות** – ירדן, לבנון, הרשות הפלסטינית ואף מצרים, עלולות להתקשות להכיל את המשבר. אומנם ציפיות אזרחיהן מהממשלות מוגבלות, אולם קטסטרופה רפואית או מחסור במוצרי יסוד יכולים ללבות מחאה או להוביל לכאוס ולקריסת מערכות. התפרקות משטרים ידידותיים לישראל עלולה להפוך את שטחם למקור איומים מתמשך עבור ישראל. בטווח הזמן המידי, במיוחד אם ישראל תיתפס כמקום בטוח (יחסית), עלולים להתפתח גלי פליטים לכיוונה.

ב. **הסלמה ביטחונית מול רצועת עזה** – עלולה להתפתח עקב הערכת חמאס כי ישראל מרוסנת יותר בעוצמת התגובה הצבאית, ועלולה להיענות ביתר קלות לדרישות להקלות אזרחיות. לחילופין, עלולה לחול הידרדרות במשילות של חמאס, שתרחיב את מרחב הפעולה של הג'יהאד האסלאמי ופלגים נוספים. ואולם, ככל שישראל תסייע לחמאס להתמודד עם המגפה ולהקל על המצוקה ברצועת עזה, כן יירדו סיכויי ההתממשות של תרחיש זה.

ג. **גל טרור ביהודה ושומרון** – פיגועי חטיפה או גל טרור של יחידים עלול להתפתח בעקבות עלייה במצוקה האישית, או הערכה, כי פחתו הסיכונים ועלו הסיכויים למנף פעילות טרור להישגים תודעתיים. תרחיש זה עלול להתממש, ככל שיצטמצמו יכולות האכיפה וסיכול הטרור של הרשות הפלסטינית וישראל, וככל שתגבר המצוקה האזרחית בקרב הפלסטינים. תחלואה חריגה בקרב האסירים הפלסטיניים בבתי הכלא בישראל עלולה לדרבן מוטיבציה לפיגועי חטיפה.

ד. **שיקום דאע"ש - עלייה בפיגועים מטעמו באזור וברחבי עולם והשתלטותו על שטחים באזור, לרבות בסיני** – חוסר היציבות הפוליטי המתמשך בעיראק והתמקדות משטרים בהתמודדות עם המגפה עלול להחליש משילות באזורי ספר, כך שבין היתר, יפחת הלחץ הצבאי על הארגון. עומס המשימות על ארגוני המודיעין בעולם עלול להקשות על זיהוי כוונות פיגוע במערב. דאע"ש מצדו משוחרר מהתמודדות עם התפשטות הנגיף, ולכן אפשר שיראה במשבר הזדמנות לשיקום מעמדו ויכולותיו, יחדש פיגועים באזור וברחבי העולם, וינסה להשתלט על שטחים באזור, ובכלל זאת בחצי-האי סיני.

ה. **נסיגה אמריקאית חפוזה מסוריה ומעיראק** – יכולה להתרחש על רקע התפשטות המגיפה במרחבים אלו או בעקבות פגיעה קשה בפופולריות של הנשיא דונלד טראמפ על רקע המשבר, שאפשר שתניע אותו לקדם מהלכים, שלתפיסתו, יהיו בעלי ערך אלקטורלי. כן, ככל שתתערער שליטתה של ממשלת בגדאד במדינה, יגבר לחצן של המיליציות הפרו-איראניות על הכוחות האמריקאיים. נסיגה אמריקאית מעיראק תוביל בסבירות רבה גם לנסיגה מסוריה, להתפרקות הקואליציה הבינלאומית הנאבקת בדאע"ש ולהשתלטות משטר אסד על מזרח סוריה.

1. **מחטפים של רוסיה, על חשבון ארצות הברית** – מוסקבה עלולה לנסות ולדחוק במדינות המפרץ לרופף את מחויבותן לארצות הברית על ידי רכישת נשק או כורי כוח רוסיים, או השקעות בכלכלה הרוסית. זאת, בתמורה לשיקום הקרטל "אופ"ק פלוס". כן, עשויה רוסיה לספק למדינות האזור יכולות צבאיות, שישנו את האיזון האסטרטגי – למשל מערכות S400 לאיראן או לעיראק, ולעודד את משטר אסד להגיע להסכמות עם הכורדים, שישמטו את הקרקע מתחת לנוכחות האמריקאית במזרח סוריה. החלשת המעמד האמריקאי וחיזוק זה של רוסיה עלולים לפגוע בחופש הפעולה האסטרטגי והצבאי של ישראל. הם יותירו אותה לבדה בהתמודדות עם החתרנות האזורית האיראנית ועם גיבוי אמריקני מוגבל (ביחס להיום) בתרחיש של מחלוקת מול מוסקבה.

2. **היחלשות המונרכיות במפרץ** – מחירי נפט וגז נמוכים והתפשטות המגפה עלולים לערער עוד את איתנותן הפיננסית ולהעמיק אתגרים ליציבותן הפנימית. "הפיכות חצר" אפשריות – למשל, אם מחמד בן-סלמאן יבקש לנצל את שעת החירום כדי להאיץ את המלכתו – עלולות להחרף מתחים קיימים בשדרות השלטון וכן בין השליטים לבין האזרחים. תרחיש זה עלול להחליש את אפקטיביות השותפות הישראלית-מפרצית נגד איראן גם ביום שאחרי הקורונה.

לצד תרחישים אלה, יש נוספים, שלא ניתן להעריך האם סבירותם עלתה, אך תוחלת הנזק הגבוהה המיוחסת להם מחייבת ערנות מיוחדת:

א. **תפנית בסוגיית הגרעין האיראני** – קידום יכולות איראניות, שיקצרו את לוח הזמנים האפשרי לפצצה ו/או דעיכה של מדיניות ה"מקסימום לחץ" האמריקאית - עלולים להביא את המשטר באיראן להעריך, כי צבירת "נכסים גרעיניים" תהיה כעת כרוכה במחירים אסטרטגיים מופחתים, ותשפר את כוח המיקוח מול ארצות הברית. לחילופין, ממשל טראמפ עלול לחתור לפתוח במשא ומתן מול איראן או להקפיא את המצב הנוכחי בתמורה להרחבת הסיוע ההומניטרי – על יסוד הערכה שלא ניתן להגיע להישגים מול איראן לפני הבחירות לנשיאות בנובמבר. הרפיית משטר הסנקציות תקשה על חידוש הלחץ גם בעידן שלאחר המגפה.

ב. **קידום פרויקט החימוש המדויק בזירה הצפונית או עליית מדרגה בהסלמה בין ישראל לבין איראן בסוריה** - חזבאללה ואיראן עלולים להעריך, כי עומס המשימות על מערכת הביטחון בישראל והרידוד בכוח האדם (בדומה לשאר השירות הציבורי) מהווים הזדמנות לקדם בסוריה ובלבנון פסי ייצור ממוגנים למלאי של טילים מדויקים. לחילופין, אפשר שאיראן תצליח להציב יכולות אש בסוריה ו/או בעיראק, ולשגרן לעבר ישראל. אפשר שאיראן תנסה להמחיש בכך לישראל את מחירי "המערכה שבין המערכות" בעבר ובעת הנוכחית. זאת, בדומה להסלמה בפעילותן של מיליציות פרו-איראניות נגד הכוחות האמריקאים בעיראק.

ג. **מתקפת סייבר נרחבת, עולמית או ממוקדת** – עלולה להיות בעת הנוכחית בעלת תוחלת נזק חריגה. זאת, משום שבתקופת הריחוק החברתי וההסגרים גברה במידה חסרת תקדים התלות של הכלכלה העולמית בתשתיות תקשורת לשם עבודה מרחוק. גם משילוחן של מדינות נשענות יותר מתמיד על מערכות תקשוב. בה בעת, תעשיית התקשורת נדרשת לעמוד

בתעבורה גוברת, להתאים את עצמה במהירות לשינויי השוק ומגבלות של כוח האדם, כך שעלויות להיווצר פרצות במנגנוני האבטחה.

בצד תרחישים אלה ניתן להעלות התפתחויות נוספות, שעלולים לייצר הקשרים אסטרטגיים חדשים באזור – מותם של מנהיגים מרכזיים, שינויים אפשריים בדינמיקה בין המעצמות במישור הגלובלי, הכרעה צבאית במלחמת האזרחים בלוב, הפסקת אש בתימן או פתרון המשבר בין קטאר לבין שכנותיה במפרץ.

המלצות לישראל

ישראל ממוקדת כעת בעיקר בהתמודדות הרפואית והכלכלית-חברתית עם המשבר. מנגנוני הביטחון צמצמו את פעילותם השגרתית, ומפנים חלק מהקשב לחקירות של התפשטות המגפה, להשגת ציוד רפואי ולשמירה על הסדר הציבורי.

על אף דחיפות ההתמודדות עם השלכותיה הישירות של המגפה, על מקבלי החלטות בישראל להביא בחשבון את אפשרות התממשותם של תרחישים מאתגרים, בפרט אלה שנדונו כאן, על שום תוחלת הנזק הגבוהה הגלומה בהם. מערכת הביטחון נדרשת להקצות משאבי איסוף ומחקר לשם איתור סימנים מעידים וניתוחם.

לפחות בחלק מהתחומים, זיהוי מוקדם של התפתחויות שליליות עשוי להקנות לישראל הזדמנות להתערב כדי למנוע פגיעה באינטרסים שלה, ואילו באחרים, תקשורת אסטרטגית מטרימה עשויה להניא מנהיגים באזור מנקיטת מהלכים, שדינם לחולל הסלמה מידית או להקשות בעתיד על היחסים.